

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Alkan, Haluk (2011). *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar: Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan*. Ankara: USAK Yayınları.

Ahmet Murat Taşer*

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin, uluslararası ortamda karşılaştırmalı siyaset, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarında ilgi odağı olmalarına rağmen bu ülkelerdeki siyasal hayat konusunda yapılmış ulusal düzeyde çalışma çok azdır. Karşılaştırmalı siyaset, siyasal sistemler, Kafkasya ve Orta Asya'da siyasal hayat ve kurumlar konularında ilgili ve bu alanlarda başka çalışmaları da bulunan Haluk Alkan değerlendirme konusu kitabıyla uzun süredir göz ardı edilen Orta Asya Türk Cumhuriyetlerindeki siyasal hayat, kurumlar ve bunların işleyişlerine dikkat çekerek alandaki bu boşluğun doldurulmasında önemli bir adım atmıştır. Kitap, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'da siyasal hayata doğrudan ya da dolaylı olarak etki eden tüm dinamikleri tanıtmak, bu ülkelerin bağımsızlıklarını elde etmelerinden itibaren günümüze kadarki süre içinde geçirmiş oldukları siyasal değişimleri ve bu veriler ışığında, gelecekte değişimin nasıl bir yön tutacağını belirlemek amacıyla hazırlanmış olup, toplam üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar, siyasal rejimlerin yapıları konusundaki güncel kavramların tanıtıldığı ve tartışıldığı ilk bölüm, anılan ülkelerin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından itibaren kurumsallaşma sürecine giren siyasal rejimlerine etki eden tüm dinamiklerinin incelendiği ikinci bölüm ve incelenen rejimlerin analiz edilerek başta tartışılan teorik çerçeveye göre sınıflandırıldığı sonuç bölümüdür.

* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi- Kayseri / Türkiye
murat_taser@hotmail.com

Kitabın teorik çerçevesinin çizildiği birinci bölümde, siyasal rejim kavramı ele alınmakta ve bu konudaki çeşitli yaklaşımlar tartışılmaktadır. Yazar, siyasal rejimlerin ülkedeki siyasal sistemin yapısal boyutunu oluşturduğunu belirtmekte ve David Easton, Almond Gabriel ve G. Bingham Powell Jr. gibi önde gelen siyaset bilimciler ile aynı çizgide hareket ederek bir siyasal sistemin tüm yönleriyle açıklanabilmesi için kurumsal boyutunun yanında, işlevsel boyutunun da çözümlenmesi gerektiğine değinmektedir (s. 20). Böylece yazar, siyasal rejimi, yönetimin işleyişi ile ilgili görünür görünmez tüm kurumların yönetime ilişkin süreçlerle birlikte, bunların arka planındaki sosyo-ekonomik şartlara göre şekillendiği bir olgu olarak tanımlamaktadır (s. 14-21). Alkan, siyasal rejimlerin demokratik veya otoriter skalasında derecelendirilmelerinde sadece siyasal tercih ve liderlik özelliklerini belirleyici unsur olarak öne çıkaran *Neoliberal Geçiş Paradigması*; sadece toplumun kültürel yapısını dikkate alan *Medeniyetler Çatışması* yaklaşımı ve sadece seçim sistemini veya diğer kurumsal özellikleri belirleyici unsur olarak öne çıkaran *İlliberal Demokrasiler* kavramı gibi genelleyci ve dar kapsamlı yaklaşım ve kavramlara karşı çıkmaktadır (s. 2-8). Yazar, gelişmiş demokrasilerde dahi otoriter kurum ve işleyişlerin bulunabileceğini belirtmekte ve rejimlerin demokratik olup olmadıklarının belirlenmeleri konusunda çeşitli çalışmaları bulunan Larry Diamond ve Michael Wigell'in çerçevesini çizdikleri *Karma (Hibrid) Rejimler* ve J. Juan Linz'in tanımladığı *Yapay Demokrasi* kavramlarına değinmektedir. Alkan, tartışmaların sonucunda; siyasal sistemlerin içsel ve dışsal baskılardan etkilendiğini ve buna karşılık çıktılar üretmeleri ile siyasal rejimlerin şekillendiğini ifade etmektedir. Kitaba konu ülkelerin siyasal rejimlerinin değerlendirmesinde, aynı şekilde, ilgili ülkeye ait kurumların tarihsel, sosyal, kültürel ve ekonomik arka plan ışığında ve ülkenin bulunduğu coğrafi konum da dâhil olmak üzere diğer uluslararası etkenlerin baskısıyla nasıl şekillendiği ve böylece nasıl bir işlev kazandığı dikkate alınmaktadır (s. 21-22).

Kitabın ikinci bölümünde, yukarıda sayılan ülkelerin tarihsel, kültürel, sosyal ve ekonomik dinamiklerine, anayasalarına, siyasal kurumlarına, seçim sistemlerine, siyasal partilerin yapılarına ve ilgili düzenlemelerine, liderlerin ve muhalif oluşumların sosyal tabanlarına ve uluslararası aktörler ile bölgesel dış politika eğilimlerine ayrı ayrı değinilmiştir. Bağımsızlık sonrasında çalışmaya konu olan tüm Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, rejimlerini üniter, güçlü başkanlık rejimi temelinde yapılandırmışlardır. Ancak, yazar tarafından birinci bölümde belirlenen teorik çerçeveye uygun olarak bunlar, kendilerine özgü faklı içsel ve dışsal etmenlerin baskısıyla yirmi yıl sonunda farklı rejimlere dönüşmüşlerdir (s. 403-418): Bu kapsamda, kurumsallaşma geleneği ve Rus etki alanından kurtularak özerk politikalar ortaya koyabilme yeteneği diğerlerine oranla en gelişmiş olan Özbekistan'daki rejim, sistemin içindeki hiyerarşik yapılanmayı tehdit edecek her

türlü oluşumu ve dönüşümü engelleyici yönüyle öne çıkan korporatist bir başkanlık halini almıştır. Rus etki alanından özerk olma, coğrafi konum ve ulusallaşma açılarından Özbekistan'la benzerlikleri bulunan Türkmenistan'ın kişiye bağlı otoriter başkanlık olarak sınıflandırılan siyasal rejimi, kurumsallaşmasını ülkenin doğalgaz kaynaklarının dış satımına ilişkin politikalar belirlenmesine endekslemiştir. Siyasal değişim baskısı ile siyasal ve ekonomik istikrarsızlığın diğerlerine göre daha belirgin olduğu Kırgızistan'da, asıl olarak ülkedeki ekonomik kaynak yetersizliğinden dolayı merkezi otorite belirgin bir hiyerarşik yapı oluşturamamıştır. Kırgızistan, bunun sonucunda, incelenen diğer ülkelere oranla parlamentosu cumhurbaşkanının etkisinden en bağımsız olan ülke konumundadır ve Rus-Çin etki alanında bulunma açısından Kazakistan ile benzerlikler göstermektedir. Kazakistan, incelenen ülkelerin ekonomik anlamda en varlıklı olup siyasal sistemi, enerji kaynaklarından elde edilen getirimin dengeli bir şekilde dağıtıldığı için ayakta durmaktadır. Seçkinlerin dönüşümü, bürokrasi ve ekonomik yeni seçkinler yönünde devam etmektedir. Bu bölümde ayrıca; rejimlerin başlangıçta kurumsal anlamda benzerlikler taşımalarına rağmen farklılaşarak dönüşmelerine yol açan, ülkeden ülkeye değişen şartları, farklı başlıklar altında önem sırasına göre verilmektedir. Bu noktada, rejime etki eden önemli değişkenlere değinilmekte ve bunlar geniş bir kaynakçaya dayandırılmaktadır. Kullanılan kaynakça konu ile ilgili ülkelere ait ulusal ve uluslararası eski ve yeni temel kaynakları barındırmaktadır. Bunlar, resmi istatistikî veriler, kitaplar, uluslararası dergi makaleleri, uluslararası bazı kuruluşların ve haber ajanslarının raporları şeklindedir. Sayılan kaynakça çeşitliliğine ilaveten, yazarın kullandığı verilerden bazılarını ilgililerle bizzat görüşme yoluyla temin etmesi, hem analizlerinde daha kolay sonuca ulaşmasını hem de ulaştığı sonuçların birincil veriler üzerine bina edilmesinden dolayı daha güvenilir olmasını sağlamaktadır.

Kitapta her ülke için ayrı ayrı toplanan verilerin çeşitliliği ve detay derinliği, kitabın hacimli olmasına yol açmıştır. Ancak bu durum, yazarın tamamen hâkim olduğu konuları, son bölümde, akıcı bir dille, kolay anlaşılır ifadelerle ve kitabın iç tutarlılığını zedelemeyen derinlemesine tahlil ederek ortaya koymasına engel olmamaktadır. Ayrıca, kitabın bütün bölümlerinde çizelge ve şekillerden yararlanılmakta ve böylece anlatımda kolaylık sağlanmaktadır. Okuyucunun konu ile ilgili sorması muhtemel soruların cevapları, daha baştan verilmektedir. Ancak, son bölümde incelenen ülkelerin birbirleriyle yapılan çeşitli karşılaştırmalarına teorik çerçevenin çizildiği birinci bölümde bazı rejim tiplerini örneklemek için isimleri verilen ülkelerin de dâhil edilmesi, okuyucunun işaret edilen resmi daha açık görmesine imkân sağlayabilecektir.

Kitap, sadece Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ndeki siyasal hayat hakkında bilgi ve yorumlardan ibaret olmayıp, genel olarak ülkelerin rejimlerinin analizinde kullanılacak yöntemi ortaya koymaktadır. Bu yönüyle, kitapta adı geçen ülkelerin dışındaki ülkelerin rejimleri ile ilgili çalışmalarda da bir başvuru kaynağı durumundadır. Ayrıca ülkelerin ilişkilerinin analizinde, ülkelerin siyasal sistemlerinin kurumsal ve işlevsel yönlerinin de dikkate alınması gerekliliğine yapılan vurgu nedeniyle yeni bir yöntem ortaya koymaktadır. Eser, bu özellikleriyle karşılaştırmalı siyaset, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatürüne önemli bir katkı sağlamaktadır.